

6. Матіос Марія. Солодка Даруся. – Львів: ЛА “ПІРАМІДА”, 2007. - 188 с.
7. Матіос Марія. Щоденник страченої. – Львів: ЛА “ПІРАМІДА”, 2005. – 188 с.
8. Словник української мови: У 11 т. / Ред. кол.: І.К.Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
9. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. -143 с.
10. Уфимцева А.А. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики). – М.: Наука, 1986. – 241 с.

The article is fragmentary research of features of semantics of konotativno of marking lexical units, which was carried out on linguistic material of Ukrainian artistic prose of XXI century. As a result of work three basic types of structure of sememno kernel of konotativno of marking lexemes are selected.

Key words: konotaciya, denotativniy macrocomponent, konotativniy macrocomponent, emotivniy component, evaluation component, intensively self-reactance component.

І.Д Шмілик.

ПАРАЛЕЛЬНІ ВІДМІНКОВІ ФОРМИ ІМЕННИКІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА

Описано ті форми іменників, у яких спостерігається паралелізм у відмінковій парадигмі. Джерельною базою є прижиттєві видання поетичних творів Івана Франка. Указано на перевагу тієї чи іншої паралельної форми у поезії Івана Франка, а також на те, які паралельні словоформи зафіксовано в українських граматиках кінця XIX – початку XX століття і які з цих форм збереглися у сучасній літературній мові.

Ключові слова: іменник, відмінок, паралельні відмінкові форми, закінчення, віршування.

Українська мова багата на паралельні форми, що з різних причин як внутрі-, так і позамовного характеру знаходять або знаходили в минулому неоднакове відображення у різних стилях (жанрах) літературної мови [17: 70].

Використання паралельних форм (фонетичних чи морфологічних) надає мові милозвучності (евфонії) – важливої ознаки художньої літератури й особливо поезії. Широку дорогу паралельним формам у поезію відкривають потреби віршування – необхідність дотримуватися відповідного ритму і рими. Через ці потреби поети можуть свідомо відходити від уже усталених і загальноприйнятих норм або ж ширше й різноманітніше користуватися паралельними формами, частина яких уже вийшла чи майже вийшла з ужитку у прозовій мові, ставши нормою мови поетичної.

Частина фонетичних та морфологічних паралелізмів несе стилістичне навантаження – є одним із важливих засобів мовної індивідуалізації або, рідше, типізації персонажів, відтворення місцевого чи історичного колориту, що притаманне художнім творам [17: 70].

Наше завдання – описати морфологічні паралелі у поезії великого майстра художнього слова Івана Франка. Джерельною базою є прижиттєві видання поетичних творів Івана Франка, а саме: збірки “З вершин і низин” (I видання-1887, II видання-1893), “Зів’яле листя” (1896), “Мій ізмарagd” (1898), “Із днів журби” (1900), “Давнє й нове” (1911), “Semper tiro” (1906). У статті буде використано скорочення.¹ Паралельні форми іменників розглядатимемо у відмінковій парадигмі.

Називний відмінок. В українських граматиках кінця XIX – початку XX століття зафіксовано, що іменники середнього роду другої відміни м’якої групи у називному, знахідному та кличному відмінках однини можуть мати паралельні форми з флексією –е та –а: *життя//життє, оповідання//оповіданнє* і т.д. [13:177], [4:78]. В.Сімович писав, що «обі форми вживають ся в письменстві, й обі однаково добрі й гарні. Але форми на –е здебільшого вживають галицькі

¹ Збірка “З вершин і низин” – “З.в.”, “Зів’яле листя” – “З.л.”, “Мій ізмарagd” – “М.і.”, “Із днів журби” – “І.д.”, “Давнє й нове” – “Д.н.”, “Semper tiro” – “S.t.”.

письменники та ще й не подвоюють попереднього приголосного» [13:177]. У граматиці, яку уклали С.Смаль-Стоцький та Ф.Гартнер, читаємо, що форми з флексією –а в Н.в. однини «подибуємо особливо на Україні після аналогії Н.в. однини іменників *ягня, лоша* і т.д.» [4:78].

У поетичних творах Івана Франка в іменниках середнього роду другої відміни у називному відмінку однини вживається форма слова з флексією –е, напр.: *А як щастє часом схоче в мою хату загостить...* (“З.л.”, 23); *Житє коротке, та безмежна штука...* (“S.t.”,5); *Сучасна пісня – не перина, не гошпiтальнеє лежанє, вона вся пристрасть і бажанє*, (“S.t.”,16); *Найпустійше в світі се питанє, міліонам треба сього слова, і гріхом усяке тут хитанє* (“S.t.”,89); *...і листє знай мені шептало...* (“I.д.”,27). Форми із закінченням –а трапляються лише у зв’язку з потребами віршування, напр.: *Все що дало міні життя, в красу перетопляв я, і всю красу, весь жар чутя на неї перелляв я* (“З.л.”, 52); *Залягло на дні єго те важке чутя, тут на віки згублений змисл твого бутя* (“З.л.”,61).

Також у своїх перших виданнях Іван Франко вживає форму *люде*, напр.: *І не дізнали ся ніколи люде* (“З.л.”, 43); *І люде видались таким дрібним, мізерним кодом* (“I.д.”, 26); *Глянь з долини – всі ті люде, що стоять над тим обривом...* (“I.д.”,79); *Відиуралися люде мене!* (“З.в.”,II-30); *...жінку добру, челядь вірну, децо грошей під ключем, так що завиділи люде, називали богачем* (“I.д.”, 118) і т.д. Форма з флексією –и – рідковживана, напр.: *А де б треба вбить кілок, Він там хляпне клейстер,- Оттим його добрі люди Звали Попсуй-майстер* (“S.t.”,65). У збірках “Мій ізмарагд” та “Давнє й нове”, яка є другим доповненим виданням збірки “Мій ізмарагд”, автор уживає різні форми. У першій збірці – тільки форму *люде*, незалежно від віршованих потреб, а вже в другій збірці уживається форма *люди*, наприклад:

По садку проходять люде, Чути дiтський плач і крики (“M.i.”, 15); *Ще світло блима. Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі люде, Щоб завтра скоро світ вже бути в полі* (“M.i.”,135); *Всіх не поріжуть. Маскалі ж також не є вовки, а люде як і ми* (“M.i.”,142); *Моліть ся – каже – люде! Близький час...* (“M.i.”,148).

По садку проходять люди, Чути дiтський плач і крики (“Д.н.”, 19); *Ще світло блима. Літня ніч коротка, То вчасно спати йдуть робучі люди, Щоб завтра скоро світ вже бути в полі* (“Д.н.”, 139); *Всіх не поріжуть. Маскалі ж також не є вовки, а люди як і ми* (“Д.н.”,144); *Моліть ся – каже – люди! Близький час...* (“Д.н.”,148).

Форма *люде* у збірці “Давнє й нове” використовується лише у зв’язку з потребами римування: *Генуя довго мабуть не забуде, Як то гостили в ній руській люде* (“Д.н.”, 157); *Бо доки лиш гинуть і вірують люде, То хліба для нас досить буде* (“Д.н.”, 169); *Що ви хтіли, те і буде. Але зважте, -ось і трінгельд просять бідні руські люде* (“Д.н.”, 185); *...Скубли і московські люде, - Русь тверда все перебула, То й ще більше перебуде* (“Д.н.”, 190).

Такі зміни у нових Франкових виданнях пояснюються тим, що автор, орієнтуючись на літературну мову Східної України, сприяв зближенню двох мовних традицій і витворенню єдиної літературної мови всього українського народу. Про це він писав 1902 року у передмові до третього видання «Ліса Микити»: «Я дбав про те, щоб мова моєї перерібки, не трапляючи основного характеру галицько-руського наріччя, все-таки не разила й українців і наближувалася до тої спільної галичанам і українцям літературної мови української, якої витворення так дуже потрібне для нашого суцільного літературного розвою» [21:3].

Родовий відмінок. Яскравим прикладом паралельних форм, які виявляються в усіх стилях української мови, є вагання щодо оформлення у родовому відмінку однини багатьох іменників чоловічого роду другої відміни, які можуть набувати закінчення –а або –у.

Іменник *народ* у Франковій поезії має закінчення –а та –у. Паралельні форми цього слова зафіксовано також у граматиці української мови В.Сімовича [13:147]. Форма слова *народа* вживається частіше, і не завжди цього вимагає римування, напр.: *І я згадав одне оповіданє, що тут над Сяном від народа чув* (“З.л.”, 41); *Іскрився сніг. Юрба народа вийшла* (“З.л.”, 41); *Як би могутість, щастє і свобода відмірялись по мірі крові й сліз пролитих з серця і з очей народа* (“M.i.”, 10); *Який я декадент? Я син народа, що в гору йде, хоч був запертий в льох. Мій поклик: праця, щастє і свобода* (“M.i.”, 12); *Там слуг нема з хрещеного народа – “освоїи пять шість малп і є вигода”* (“M.i.”, 156); *Послухать, що се за пригода. В широкий круг товпа народа* (“З.в.”, 198). Форма з флексією –у використовується лише з потребами римування, напр.: *На морі вмерло девять душ*

народу, їх замість погребу метали в воду (“М.і.”, 168); *Вирядили ми слово до походу не в степи куманські безконечні, а в таємні глибини сердечні, де кують будущину народу* (“S.t.”, 75); *Повзе облуда, здирство, плач народу, ... Ти тиснеш і кричиш: Даю свободу!* (“З.в.”, II-182).

Іменник *храм* у поезії теж має паралельні форми, напр.: *Ох, таж ти малим ще бувши, бігав з храма по проміню* (“І.д.”, 107); *З храму щезло все латинство, Православне все зробилось*. (“З.в.”, II-125); *Гони їх з пісні на псю маму, як гнав Ісус міняйлів з храму!* (“S.t.”, 16).

З флексією *-а* та *-у* вживається іменник *стіл*, який на відміну від попередніх слів має паралельні форми і в сучасній українській мові, напр.: *Коло стола сиділи ми, широкий і шумний гурток* (“І.д.”, 17); *І тих, що весело тоді коло стола балакали* (“І.д.”, 18); *...щоб засісти з ворогом до столу* (“S.t.”, 75).

Паралельні форми *стола//столу* без зміни значення цього слова зафіксовано у Словнику української мови Б.Грінченка [14:т.4, с.206]. У граматиці В.Сімовича подано обидві форми іменника *стіл* як нормативні у родовому відмінку, але з різним значенням: *стола* (предмет) і *столу* (їда) [13:148]. В.С. Ващенко також вважає, що форми слова *стола* і *столу* служать носієм своїх функціональних особливостей. Форма *стола* вживається в контексті з вказівкою на меблі. А форма *столу* – тоді, коли треба висловити повагу або сказати про обід, бенкет, частування [3: 57].

Часто у поезії Івана Франка іменник *дух* у родовому відмінку має паралельні флексії *-а* та *-у*. Але форма *духа* переважає, напр.:

І павук прибіг що духу і давай мотати живо павутину і вязати мусі крила і лапки (“І.д.” 88); *На місце стогону що духу бігли* (“S.t.” 41); *Спішив що духу, сльози утирав* (“S.t.” 39); *Бажая оспівати вам що стане духу мого* (“М.і.”, 101); *У груді духу не стає, здається, трісне серденько* (“І.д.” 18); *Він без духу впав на лавку, шепотав мов непритомний* (“S.t.” 39).

Готама Будда, Азії світило, очима духа бачив сю пригоду (“М.і.”, 56); *Довкола для ока й для вуха ні духа* (“З.л.”, 44); *Ось поляна, де вистріл чувсь. Ні духа!* (“S.t.” 41); *Чи ти знаєш, що ті слова – найтяжша провина, убійство серця, духа і думок* (“З.л.”, 19); *Пів світа осяяв твого духа чар* (“З.л.”, 99); *Серцем молив ся Мойсей і скорботою духа цілого* (“М.і.”, 24); *Чи ще де хоч павутинка духа мого не вяже* (“І.д.”, 87); *А ми його надішем міцю духа і огнем любови* (“S.t.”, 86); *І почую в собі силу і безмірну духа владу* (“S.t.”, 130).

У кінці XIX – на початку XX століття паралельні форми *духу//духа* уживалися як нормативні, що зафіксовано у Словнику української мови Б.Грінченка [14:т.1, с.459]. Значення цього слова не впливало на вибір тієї чи іншої флексії. У сучасній літературній мові форма слова *дух* у родовому відмінку залежить від лексичного значення. Закінчення *-у* вживається у словах зі значенням: «психічні здібності, свідомість, мислення», «внутрішній стан, моральна сила людини», «процес удихання й видихання повітря, дихання» та інші [15:т.2, с.442-443]. Закінчення *-а* – у словах зі значенням: «за міфологічними уявленнями – добра або зла безплідна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини», «за релігійними уявленнями – безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя і відрізняє від тварини; душа» [15:т.2, с.443].

У прижиттєвих поетичних творах І.Франка є також паралельні словоформи *світу* і *світа*. Форма *світу* вживається рідко, лише за вимогою римування, напр.: *Чи жаль тобі цвіту на радощі світу? Чи бурі боїшся, чи грому з блакіту?* (“З.л.”, 48). А переважає форма *світа*, напр.: *І всі шитири кінці світа враз поклоняться Старому* (“S.t.”, 119); *Лиш бурі світа, розчаровань муки...* (“З.л.”, 20); *Далеко десь, на самім краю світа є віл такий* (“М.і.”, 149); *Чи не має в твоїм серці ще прихильности до світа* (“І.д.”, 90); *Тобою я навчу їх відрікатись життя і світа для високих дум* (“S.t.”, 78); *Той ліс – зразок ще первісного світа, де нікому природу маскувать; морозом бита, ярим сонцем гріта* (“S.t.”, 19) та інші.

В українських граматиках Є.Тимченка та В.Сімовича також зафіксовано паралельні форми слова *світ* з флексією *-а* та *-у* без зміни значення слова [13:143,147; 18:101]. А в Словнику

української мови Б.Грінченка подано тільки форму *світу* [14:т.4, с.108]. У сучасній українській мові іменник *світ* вживається лише з флексією –у. Форма *світа* подається як застаріла [15: т.9, с.84].

Давальний відмінок. У другій відміні іменників чоловічого роду однини нормативним є вживання флексій –**ові**, (–**єві**) та –у в давальному відмінку. Закінчення –**ові**, (–**єві**) та –у історично походять від іменників, що належали до різних колишніх основ. Закінчення –у мали іменники колишніх основ на –**ѡ**, які утворювали найбільший за обсягом клас іменників давньої української мови; закінчення –**ові**, (–**єві**) розвинулися з давньої флексії –**ови**, яку мали іменники –**ѣ** основ, що становили невеликий за кількістю клас слів [1: 212].

У давній українській мові іменники чоловічого роду з основою на –**ѡ** могли приймати закінчення іменників з давньою основою на –**ѣ** і навпаки. Поступово закінчення –**ови** помітно поширювалося на іменники чоловічого роду з основою на –**ѡ**, а також на іменники з іншими основами. Уже в українських грамотах XIV–XV століття закінчення –**ови** іменників чоловічого роду трапляється частіше, причому вже не тільки в іменниках – назвах істот, а й у назвах неістот [1: 212].

У граматиках початку XX століття іменники чоловічого роду у формі давального відмінка однини вживаються з закінченням –**ові**. «Форма –**ови**, –**єви** – галицька й подільська. Так пишуть усі галицькі письменники по книжках, видаваних у Наддністрянщині, иньчої форми не найдете» [13:148]. А вживати закінчення –у в давальному відмінку – гріх проти української мови [13: 148;8:17]. Паралельні форми можуть появлятися тільки у церковних словах: *Бог – Богові й Богу, Дух – Духові й Духу й т.д.* [13:148].

У поетичних творах Івана Франка іменники–назви істот чоловічого роду вживаються з паралельними закінченнями –**ови** (–**єви**) та –у, напр.: *Вона то відчиняє що вечір браму батькови й що рана* (“З.в.”, 72), (“М.і.”, 126); *Не пора, не пора, не пора москалеви й ляхови служить!* (“З.в.”, 69), (“М.і.”, 144); *Лети ж собі й стрільцєви не попадай ся в руки* (“М.і.”, 76); *З мойого саду бистра річка на млин сусідови текла* (“М.і.”, 88,89); *Та ворог святости, злий дух, піддав єі хозяїнови думку грішну* (“М.і.”, 99) *І крикнув пастуху: “Здоров був, брате!”* (“М.і.”, 80); *А господарю що днини гірше й гірше, хоч умри* (“І.д.”, 122); *В очи хану і султану дмухали пожарів дим* (“І.д.”, 124,126); *А дівчина невпинно щебетала, додаючи товаришу відваги* (“З.в.”, 71).

Паралельні флексії є і у власних назвах, напр.: *В.Щуратови* (“М.і.”, 18); *Максимови* (“І.д.”, 38); *Миколі Лисенкови* (“І.д.”, 109); *Олександру* (“М.і.”,112); *Івану* (“І.д.”, 97); *Есфігмену, Ксеропотаму, Зографу, Павлю* (“І.д.”, 75, 77); *Григорію* (“S.t.”, 39); *Куперяну* (“S.t.”, 56). Паралельні форми трапляються і в одному слові, напр.: *Усі царєви рівно милі* (“З.в.”, 129), (“М.і.”, 82); *І покірно царю до землі поклонивсь* (“М.і.”, 109); *Коли побачив, що попови не так то легко що зробить* (“З.в.”, 120); *Попу мабуть се все одно* (“З.в.”, 114); *Йй Бог так дав, щоб віщувала народови якусь велике горе* (“М.і.”, 142); *...грішному народу оголосити близький суд страшний* (“М.і.”, 148); *Сказала Богови всю правду* (“М.і.”, 92); *Та пану Богу я не хочу блюзнить* (“З.л.”, 102).

Форми на –**ови** та –у використано в одній і тій самій поезії, напр.: *Не виводять співаночок на весь двір соловієви на вишеньці в супір. Важко якось соловію щебетать, важко весну, хоч як красну, зустрічать* (“З.в.”, 12); Обидві форми вживаються ще й тоді, коли слід уникнути одноманітних закінчень при збігу кількох форм давального відмінка, напр.: *...а дияволови служши, майстру гордоців, що Богу рівним бути забагав* (“І.д.”, 104).

Вибір закінчення –**ови** чи –у у поетичних творах залежить і від віршованих потреб, напр.: *Гуманний будь, не так як богослови, що надприродним ліктем довг свій мірять, льву такають, а гримають ослови* (“S.t.”, 104); *В Бразилії царем я хлопським стану, там жиду доступу не дам ні пану* (“М.і.”, 156).

У збірці “Із днів журби” є ще й сплутування форм з флексіями –**єви**/ –**ови** в іменнику мішаної групи *вуж*, напр.: *...і вужєви небораці до крихітки хвіст відсік* (“І.д.”, 120); *А постав но край нори вужови знов молока* (“І.д.”, 122).

Іменники чоловічого роду назв неістот в давальному відмінку теж мають паралельні флексії –**ови**, –**єви** та –у, напр.: *Огневи, що ліси палить, на поміч вітер ще спішить* (“М.і.”, 48); *К кінцєви обіду від війська послі кровавую голову в місі внесли* (“М.і.”, 96); *Бо його слова найпершій задають брехню кінцю* (“І.д.”, 113); *Лиш одна тобі порада: всьому гніву дати стрим* (“І.д.”, 121). А в іменниках середнього роду назв неістот виступає флексія –у, напр.: *Лишають слід свій – не глибокий, та замінний вже оку мому* (“З.в.”, 32); *Не може при добрі той жить, хто хоче злу й добру служить* (“М.і.”, 46); *Не рви ся, завдавши серцю скрути* (“М.і.”, 75); *Були б ми “Полю” шляхи заступили, золотими шоломами, з Дону воду пили* (“S.t.”, 83).

Знахідний відмінок. У знахідному відмінку однини паралелізм характерний для іменників другої відміни чоловічого роду, які в цій формі приймають флексії, омонімні з формою називного або

родового відмінка. Відповідна форма знахідного відмінка є засобом розмежування категорій іменників – істот і неістот. Іменники, що означають назви істот, у формі знахідного відмінка мають закінчення, омонімі з формою родового. Форми іменників чоловічого роду назви неістот у знахідному відмінку омонімі з формою називного. Але частина цих іменників може мати в знахідному відмінку однини обидва закінчення, омонімі з називним і родовим відмінками: *зрізав дуб і дуба, дав карбованець й карбованця, написав лист й листа* [20: 72]. У мові художньої літератури та в усному розмовному мовленні такі випадки паралелізму засвідчені дуже широко. У граматиках початку ХХ століття також зафіксовані такі паралельні форми [13:149;11:38]. І.Огієнко сказав: «Українська жива мова вельми любить уживати знахідного відмінка в формі родового. Але треба пам'ятати, що цю форму можуть мати йменники тільки чоловічого роду (ніколи середнього й жіночого). Цю живу ознаку народної мови давно вже прийняла наша літературна мова за норму й знає її на кожному кроці» [11:39].

Паралельні форми знахідного відмінка однини іменників другої відміни чоловічого роду – назв неістот є і в поетичних творах Івана Франка, але форми, омонімі з називним відмінком переважають, напр.: *І в серці своїм знов я чую силу розсіяти туман той* (“З.л.”, 20); *Твій свіжий слід я рад би цілувати* (“З.л.”, 27); *Щоб сушив ти тіло й дух прислав ураз* (“М.і.”, 21); *Так пропада чернець, що монастир покине* (“М.і.”, 37); *Так заки рушать, пускайте скрізь огонь по кораблях* (“S.t.”, 11); *Що се крик тривоги, болю, що ратунку просить він* (“І.д.”, 102); *Встаньте, слухайте всемогущого поклику весни!* (“З.в.”, 6). Паралельні форми трапляються і в одному слові, напр.: *Та кат єї почав ножа острить* (“М.і.”, 99); *І острій ніж у білі груди вбили* (“М.і.”, 99).

О. Матвієнко висловив думку про те, що вживання паралельних форм залежить від багатьох чинників, а саме: від темпу вимови, інтонації, а також жанру й вимог стилю [9: 55-56]. Справді, у поетичних творах Івана Франка вживання паралельних форм знахідного відмінка іменників чоловічого роду однини другої відміни іноді зумовлене вимогами римування, ритміки, напр.: *Я довго пильно слухав стону твого і знаю, чом так стогнеш ти і плачеш: “Тобі жаль сонця, цвіту, дня літнього!”* (“З.в.”, 54); *Тільки мудрість, наука і старші літа подають проти неї міцного щита* (“М.і.”, 62); *Я в дорозі здиблю горе, що тобі несе удар, сам його до себе справлю і прийму его тягар* (“З.л.”, 23); *І що тобі за кривда сталась? Що підняли на тебе галас* (“М.і.”, 5); *Ти взяв один з мого життя момент, і слово темне підшукав та вчене і Руси возвістив: “Ось декадент!”* (“М.і.”, 11); *Серед болю в постелі підводить ся цар, і побожно цілує чудовний той дар* (“М.і.”, 114); *Хоч я пут не ношу на руках, на ногах, але в нервах ношу все невольницький страх* (“S.t.”, 90).

Іменники назви неістот у знахідному відмінку множини теж мають паралельні форми (у сучасній українській мові вони відсутні). Наприклад:

1) іменники чоловічого роду другої відміни:

Ти злодійко, чужі снопи крадеш! (“І.д.”, 29);
Ой, розсиплю я співи, як росу по розмаю (“S.t.”, 44); *І кинувсь я листки ті дивні рвати* (“S.t.”, 101);

Мов слухав голосів якихсь далеких
 (“М.і.”, 144);

2) іменники середнього роду другої відміни:

А збери в одно огнище всі думки і всі бажання (“S.t.”, 129);

Тай діти ж то над все любили слухать его
 пісень і оповідань! (“М.і.”, 137);

3) іменники жіночого роду першої відміни:

Молитви тихенько шепче і не думає про лист (“І.д.”, 101); *Квітки мої побила буря люта* (“М.і.”, 3); *Та цар велів скриньки повідчиняти* (“М.і.”, 72); *Червоні ягідки до долу схиляю* (“З.л.”, 48);

Прийшла і плаче, шепчучи молитов (“З.в.”, 55).
 Він всіх сил добув, піднявся трохи в гору (“М.і.”, 55);
 Боками йдуть, пісень ревуть (“М.і.”, 123);
 Все лиш набожних співанок співає (“М.і.”, 137);
 Ждїть від нас звісток, як нам заблїсне лїпший час (“М.і.”, 169).

Паралельні закінчення знахідного відмінка множини властиві також іменникам категорії істот. Це стосується насамперед іменників, що означають назви свійських тварин (часто причиною є

рима), напр.: *Ще раз обходять коней конюхи* ("М.і.", 150); *Чужих коров доїть ночими йдеи!* ("І.д.", 29); *Глянь, онде слуги твої, твоїх волів пасучи потратували всю ниву убогого твого сусіда* ("М.і.", 23); *Ти, брате, любиш Русь, як дім, воли, корови, – я ж не люблю йійі з надмірної любови* ("М.і.", 9); *А за ними з села ціла купа жінок по корови прийшла* ("І.д.", 41). Такі паралельні форми збереглися у сучасній українській мові.

Орудний відмінок. У граматиках початку ХХ століття іменники середнього роду другої відміни із закінченням **-а** в орудному відмінку однини мають паралельні форми з флексією **-ам** та **-ем** [13:177; 4:78; 18:107]. У прижиттєвих виданнях Іван Франко вживає форми з закінченням **-ем**, оскільки у називному відмінку однини ці іменники мали флексію **-е**: *щастє, зітханє, коханє, житє, камінє* та інші, напр.: *Мусить плуг квітки з корінєм рвати* ("З.л.", 33); *Люди павутинєм наші дух опліта* ("З.л.", 100); *Твоїм щастєм, наче сонцем я би серце грів слабе* ("І.д.", 9); *Правдивий страх перед житєм пізнать* ("І.д.", 28); *Ангели б сіли там пірєм писать* ("М.і.", 49). Форми на **-ам** трапляються зрідка, напр.: *Чутя ще в серці полумям горять* ("І.д.", 11).

Місцевий відмінок. Паралельні форми в місцевому відмінку у сучасній українській мові є нормою для значної кількості іменників другої відміни однини. Граматичне значення місцевого відмінка іменників другої відміни виражається формою із закінченнями **-ові**, **-у**, **-і**. Ці закінчення різні за походженням і часом виникнення. Сучасне закінчення **-у** – це за походженням давнє закінчення місцевого відмінка однини іменників з колишньою основою на **-ў**. Закінчення **-і** фонетично розвинулося з давнішого закінчення **-h**, яке з **-ō** основи поширилося на інші. Закінчення **-ові**, (**-єві**) за своїм походженням – це закінчення давального відмінка однини іменників **-ў** основи. У давній українській мові воно перейшло в давальний відмінок однини іменників **-ō** основи, а пізніше в місцевий відмінок однини [1: 214]. Ця коротка історична довідка пояснює причини виникнення паралельних форм місцевого відмінка.

На вибір паралельних флексій місцевого відмінка впливає декілька чинників. Це стосується перш за все прийменників і окремих суфіксів, що зумовлюють використання того чи іншого закінчення. У літературній мові в місцевому відмінку однини іменники чоловічого роду з односкладовими основами можуть мати паралельні закінчення **-у** та **-і**, що залежить від місця наголосу в слові: *у га□ і– у гаю□*, *у кра□ і– у краю□* [20:73]. Такі паралельні форми існували в граматиках початку ХХ століття [13:143; 19:39], а також трапляються і в поезії Івана Франка: *Вернись! Як в раю, в парі будем жити!* ("S.t.", 24); *Таку малесенькую пробу, як ти йому в тім раю дав* ("Д.н.", 97); *Як согрішив Адам у раї, а потім людський весь народ в тяжких гріхах зачав бродити* ("Д.н.", 97). Але не завжди такі паралелі залежать від наголосу в слові, напр.: *Голод вибух в перськїм краю: в найбогатїших городах* ("М.і.", 94); *Чи щирий друг в далекїм краю тепер у лютїм бою згиб?* ("І.д.", 6); *Мов ті злодії, що в храму святїм зїшлись на злочин* ("S.t.", 36); *На тім стєну беззахиснїм, безводнїм* ("S.t.", 80); *За се в ровї смерти ждав, за се невольником я став* ("М.і.", 60); *То вже у них так в родї* ("М.і.", 136); *То управитель у дворї сидить тепер?* ("І.д.", 37); *В глибокїм випрї бєтьєся* ("S.t.", 59); *А на безпечнїм мостї фальшивїї брати...* ("S.t.", 60). Є й такі поезії, де б можна було зробити заміну форм **-у** на **-і**, зберігаючи при цьому риму, напр.: *На твоїх полянах, в відлюднїм плаю я розсипав свїй жаль, губив свїй сум; у твоїх запахах, неначе в раю окрилювався молодечий ум* ("І.д.", 35); *У гарячїм, теплїм крїю, в свїтлї, в блискавцї, в огнї* ("І.д.", 91).

Паралельні форми на **-у** та **-і** є в іменниках, основа яких закінчується на задньоязиковий приголосний. Перед закінченням **-і** відбувається чергування звуків *г, к, х* зі звуками *з, ц, с* за законом другої палаталізації, напр.: *В здоровлю дай і в смаку поживать твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки!* ("М.і.", 100); *...що в годину скрути в страху геть розтікся!* ("S.t.", 126); *В страсї лице своє закрий, о Музо!* ("М.і.", 99); *На ланцюсі за ноги висять на память праведнїм суддям* ("М.і.", 93); *Я на тоці буду спати...* ("М.і.", 127); *Немов сільські дівчата на торзі* ("S.t.", 29); *Серед лїсів тут живемо в бараці і маємо страшенно много праці* ("М.і.", 164).

У кінці ХІХ – на поч. ХХ століття в місцевому відмінку однини іменників середнього роду другої відміни вживалася паралельна форма на **-у** поряд з формою на **-і**: *віче – на вічі (на вічу), весїлля (весїлле) – на весїллі (на весїллю)* [13:177; 19:39]. Такі паралельні форми зафіксовані і в поезії І.Франка, напр.:

Та в серці щось порвалось би на дні ("З.л.", 10); *Ти гуляй на сонці, пані, я-ж спадатиму ік дну* ("З.л.", 24); *За Сяном ось на полі сніговому* ("І.д.", 41); *А в тому морі вир повстає сям-*

там ("З.л.", 103); *Він був вовк у твоїм стаді* ("S.t.", 122); *Так невчений в товариствї голову схиляє* ("М.і.", 34); *При вигаслїм огниці сидить він скулившись від холоду* ("М.і.", 150).

Пурпуром сонічко сходить, пурпуром криється в морю; так був і ти все спокійний в щастю і в горю (“М.і.”, 38); *Густо-часто в*

горю бідстві одні другим в поміч йшли (“Д.н.”, 186); *У тім хижачькїм стовпищу голоднім* (“S.t.”, 80).

Флексія –у в сучасній українській мові для більшості іменників середнього роду другої відміни сприймається як позанормативна (форма на –у є нормою лише для іменників твердої групи із суфіксом –к [20: 73]).

В іменниках чоловічого і середнього роду з прийменником **по** часто вживаються форми на –у, що зафіксовано вже у першому виданні «Українського правопису [19:39]. У Франковій поезії наявні обидві форми, напр.:

Босі діти по двору гуляють (“М.і.”, 117); *По саду тім, де вють ся доріжки круті* (“М.і.”, 63); *...або збігти мов по кладці, по проміню золотім* (“І.д.”, 107); *Блукає по-полю, до хат не йде* (“М.і.”, 141).

По морі ми плили без злих пригод (“М.і.”, 167); *По бурхливім океані серед пінявих валів* (“S.t.”, 11); *Але як забути горе, що по серці нам пройшло?* (“І.д.”, 123), *Рознесли ту вість по місті Господу на славу* (“Д.н.”, 118).

Часто вибір флексії –у чи –і залежить від римування, напр.: *Ой розпушу ж я мрії по зеленому гаю, чей знайду очі тії, що безмежно кохаю* (“S.t.”, 44); *Ой, розсиплю я співи, як росу по розмаю...Гей, прибудь, моє серце, бо я втіхи не маю* (“S.t.”, 44); *В ранці рано по селі то не пчоли, не чмелі глухо зажурчали* (“M.i.”, 124); *Три дні й три ночі вітер бив судно по чорнім морі; вже думав цар: скінчив ся світ, погасло сонце й зорі* (“M.i.”, 104).

Кличний відмінок. Іменники у формі кличного відмінка виконують функцію звертання. Іван Франко у поетичних творах завжди послуговується формами кличного відмінка, напр.: *Україно, моя сердечна нене!* (“M.i.”, 4); *Про тебе думав я, душе моя!* (“З.л.”, 41); *Біжи, Юстино!* (“S.t.”, 47); *А як же, друже, ти гадаєш?* (“M.i.”, 31); *Ти, чоловіче, не бій ся нічого* (“M.i.”, 129); *Крилатий звірю, не пручайсь, не ржи!* (“S.t.”, 19); *Неси ж мене, коню, по чистому полю* (“З.л.”, 2) та інші. Проте зрідка трапляються звертання, форми яких омоніміні з формою називного відмінка, напр.: *Слухайте, Євге-ній!* (“S.t.”, 31).

Переслідування українського друкованого слова, утиски української літератури і преси в Австро-Угорщині тощо — все це гальмувало процес нормалізації української літературної мови другої половини XIX — початку XX ст. Тому й у Франкових поезіях немає чітких норм щодо вживання паралельних форм.

Отже, у прижиттєвих поетичних виданнях Івана Франка виявлено значний паралелізм іменників у відмінковій парадигмі. І причинами вживання цих форм є перш за все потреби версифікації – необхідність дотримуватися відповідного ритму і рими, милозвучності поезії, а також відсутність загальноприйнятого правопису у кінці XIX – на початку XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й. Історична граматики української мови. – К.: Рад. школа, 1962. – 510 с.
2. Варіантні флексії місцевого відмінка однини іменників другої відміни // Морфологічна будова сучасної української мови. – К.: Наук. думка, 1975. – С.83-95.
3. Вашенко В.С. Стилiстичні явища в українській мові. – Харків: Видавництво Харків. ун-ту, 1958. – 228 с.
4. Граматика української мови / Уложили С.Смаль-Стоцький, Ф.Гартнер/. – Відень: Накл. власним, 1914. – 202 с.
5. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К.: Вища школа, 1972. – 402 с.
6. Козирод Н.І. ”Голос духа чути скрізь...” // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1985. – Вип.29. – С.80-83.
7. Курс історії української літературної мови / за ред. І.К. Білодіда. – Т. 1. – К.: Видавництво Академії наук укр. РСР, 1958. – 595 с.
8. Левицький М. Порівнююча граматики української мови. – Щепіорно (Табор): Видання Громади старшин 6-ої Стрілецької дивізії, 1921. – 48 с.
9. Матвієнко О. Назовна та родова форма знахідного відмінка // Збірник державних центральних курсів українознавства. – Харків, 1930. – Вип. 3. – С.43-56.
10. Матвіяс І.Г. Іменник в українській мові. – К.: Рад. школа, 1974. – 184 с.
11. Огієнко І. Сучасна українська літературна мова. Нариси з складні сучасної української літературної мови. – Жовква: Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1935. – 68 с.
12. Постановий В.В. Морфологічні варіанти іменників // Українська мова і література в школі. – 1974. – №3. – С.35-44.
13. Сімович В. Граматика української мови: для самонавчання та в допомогу шкільній науці. – Ляйпціг, 1921. /Фотопередрук з післясловом О.Горбача/. – Мюнхен: Український Вільний ун-т. Філософський ф-т. Українські граматики, 1986. – Вип. 5. – 584 с.
14. Словарь української мови: В 4 т. Зібрала редакція журналу «Киевская Старина». Упорядкував з додатком власного матеріалу Б.Грінченко. – К.: Наук. думка, 1907 – 1909.
15. Словник української мови: В 11 т.. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
16. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
17. Тимошенко П.Д. Фонетичні і морфологічні особливості стилізованих різновидів української літературної мови // Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. – К.: Наук. думка, 1972. – С.70-87.
18. Тимченко Є. Українська граматики. – Ч. 1. – К.: Друкарня Т-ва Н.А. Гирич, 1907. – 179 с.
19. Український правопис. – К.: Державне видавництво України, 1929. – 103 с.
20. Український правопис. – К.: Наук. думка, 1996. – 236 с.
21. Франко І. Лис Микита. – Л.: Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1909. – 144 с.

In this article those forms of nouns are described which are declined parallelly. Poems written by Ivan Franko are a base for the material in this article. The advantage of every kind of parallel form in the Ivan Franko’s poetry are indicated, also, is described, what parallel forms of words were fixed in the Ukrainian grammar books in the late nineteenth century and at the beginning of twenties and which of these forms are used in nowadays literary language.

Key words: noun, case, parallel noun cases, ending, rhyming.